

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

<https://doi.org/10.62837/2024.8.305>

GÜLXANI (PƏNAH) VAQIF QIZI ŞÜKÜROVA

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti,
Azərbaycan dili və pedaqogika kafedrasının müəllimi
Email: gulxani@outlook.com

ASIF RÜSTƏMLİNİN TƏDQIQATÇI DƏQİQLİYİ... (1-ci məqalə)

XÜLASƏ

Məqalədə görkəmli yazıçı, alim, pedaqoq, ədəbiyyatşünas Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında böyük xidmətləri olan Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı Asif Rüstəmlinin elmi-nəzəri, tarixi araşdırmaları təhlil edilir.

Məqalədə filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Asif Rüstəmlinin görkəmli yazıçı, alim, pedaqoq, ədəbiyyatşünas Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında böyük xidmətləri olan Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı elmi-nəzəri araşdırmaları tədqiqat obyektidir. Burada Asif Rüstəmlinin Mir Cəlalin həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı bu günə qədər tədqiqatlardan kənarda qalan real faktlara gətirdiyi aydınlıq, bu sahədə araşdırmaları, üzə çıxardığı mənbələrə, faktlara münasibəti araşdırılır.

Mir Cəlal Paşayevin ədəbiyyatşünaslıq taixində yeri, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin, bədii nəsrimizin, təhsilimizin inkişafında rolu, geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə bağlı Asif Rüstəmlinin apardığı tədqiqatlar, bu tədqiqatların bir çox qaranlıq məsələlərə gətirdiyi aydınlıq, bu məsələlərin Mir Cəlal Paşayevin həyat və fəaliyyətinin, ictimai, siyasi, ədəbi, elmi fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi dəqiqliklə araşdırılması tədqiq və təhlilini tapır.

Açar sözlər: “Mir Cəlal”, “Asif Rüstəmli”, “ədəbi”, “həyatı”, “akademiya”

Giriş. Azərbaycan Demokratik Respublikasının milli-müstəqillik dövrünün ziyalıları, tarixçiləri, ədəbiyyatşünasları kimi Asif Rüstəmli də Azərbaycan ədəbiyyatının, Azərbaycan mətbuatının, ümumən Azərbaycan bədii fikir tarixində yeri olan böyük şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyəti ilə bağlı zəngin araşdırmaların müəllifidir. Onun tədqiqatlarında diqqəti çəkən heç bir fərziyyəyə, mülahizəyə deyil, real tarixi faktlara əsaslanmasıdır.

Mir Cəlal klassik Azərbaycan ədəbiyyatının və ədəbiyyatşünaslığının elmi baxımdan araşdırılmasında misilsiz xidmətlər göstərmişdir. «Füzuli sənətkarlığı» (1), «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» (2), «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» (3), «Klassiklər və müasirlər» (4), «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları» (5) kimi kitabların, elmi monoqrafiyaların, beş yüzdən çox məqalə, resenziya, elmi-nəzəri əsərin, dərsliklərin, əlliye yaxın bədii, elmi, publisist kitabların müəllifidir.

Əməkdar elm xadimi, professor Mir Cəlal Paşayevin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində müstəsna xidmətləri ilə bağlı aparılan tədqiqatlar, söylənilən dəyərli fikirlər arasında Asif Rüstəmli-nin də fikirləri mühüm yer tutur. Mir Cəlalin ədəbi tənqidi məqalələrindən ibarət yeni nəşr olunan “Ədəbi tənqid” (6) kitabı ilə bağlı dəyərli fikirlərin müəllifidir.

Milli Kitabxananın arxiv materialları əsasında tərtib olunan və ilk dəfə işıq üzü görən bu topluya professor Asif Rüstəmli “Ön söz” yazıb.

Asif Rüstəmli yazır: “Böyük yazıçı, Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevin çoxşaxəli yaradıcılığında, zəngin və mənalı həyat yolunda üçrəngli milli bayrağımızın rəngləri kimi mənəvi bütövlüyü rəmzləndirən və eyni zamanda, heç bir vaxt kəşiməyən, paralel olaraq ömrü boyu cəmiyyətə, mühitə nur saçan üç ilham qaynağı, sənət eşqi yuvalanaraq istedad və zəhmətin mənəviyyat məcrasında sıralanmış - müəllim, alim, yazıçı taleyi görünməkdədir. Bu elmi-pedaqoji və ədəbi-bədii yaradıcılıq sahələrinin fərqli, müstəqil fəaliyyət istiqamətləri olduqları qədər də bir şəxsin təmsalında eyni məqsədə və mərama xidmət missiyası baxımından mükəmməlliyin, idrak və bədii təfəkkürün zəhmət, fədakarlıq müstəvisində mü-kəmməllik təzahürüdür. Böyük ədib, alim və pedaqoqun həyat və yaradıcılığının elmi tədqiqatların, ciddi araşdırmaların gündöyənində olduğu bir vaxtda Mir Cəlal müəllimin bu yaradıcılıq sahələrindən hansına birinci olaraq qəlbində hissiyyat oyandığını, rəğbət yarandığını müəyyən-ləşdirmək çətin olduğu qədər də duyulan və dərkolunandır.” (7)

Asif Rüstəmli-nin tədqiqatçı dəqiqliyi... Mir Cəlalin XX əsrin 30-cu illərində yazdığı anket və tərcümeyi-hal xarakterli sənədlərin “müəyyən fikir aydınlığına, dəqiqləşdirmələr aparmağa və qənaətlər söyləməyə” əsas verdiyini bildirən Asif Rüstəmli yazıçının özünün 1938-ci il 21 may tarixində yazdığı tərcümeyi-halına əsasən doğulduğu il (1908-ci il), məkan (Şərqi Azərbaycanın Ərdəbil vilayəti Xalxal şəhəri ya-xınlığında, Xəzər yaxasında yaşayış məskənində - A.R.), sonralar atası Mir Əli Mir Paşa oğlu və böyük qardaşı ilə 1916-17-ci illərdə Gəncə şəhərinə gəlişi, burada ibtidai məktəbə daxil olması ilə bağlı faktları açıqlayır.

Sevinci uzun sürməyən ailədə atanın - Mir Əli Mir Paşa oğlunun 1918-ci ildə vəfatının da qaranlıq məqamlarının araşdırılmasına ehtiyac hiss edir: “Mir Əli kişinin dünyasını dəyişməsinin Gəncədəki hərbi, ictimai-siyasi hadisələrlə bağlılıq dərəcəsini müəyyən-ləşdirmək, erməni quldur bəndələri tərəfindən qətlə yetirilməsi ehtimalını dəqiqləşdirmək üçün ciddi tədqiqata ehtiyac vardır.” (7)

Dövrün keşməkəşinə, sosial ehtiyacların sərtləşməsinə baxmayaraq, Mir Cəlal Mir Əli oğlu böyük qardaşının himayəsi və xeyriyyə cəmiyyətlərinin maddi dəstəyi ilə təhsilini davam etdirdiyi, 1923-cü ildə Gəncədəki I dərəcəli şəhər məktəbini, sonra Gəncə Darül-müəllimini (Peda-qoji Texnikumunu) bitirərək vaxtilə təhsil aldığı Gəncə şəhər I dərəcəli məktəbdə müəllimlik fəaliyyətinə başladığı, 1928-29-cu illərdə isə Gədəbəydə 7 illik natamam orta məktəbin direktoru vəzifəsində işləyən gənc pedaqoqa böyük etimad göstərildiyi qeyd edilir: “O, ictimai fəallığına görə Gədəbəy Rayon Xalq Deputatları Sovetinin və pleniumun üzvü seçilir” (7.).

Mir Cəlal elmi və bədii yaradıcılığa da ciddi maraq göstərdiyini, “Maarif yolu” jurnalının 1928-ci il 10-11, 12 və 1929-cu il 1-2-ci saylarında işıq üzü görən “Ədəbiyyatdan romantizmə” adlı ədəbiyyatşünaslığa dair ilk sanballı və irihəcmli məqaləsinin ədəbi-elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdiyini yazır.

Mir Cəlalin “sistemli elmi araşdırmalar üzərində çalışmağa güclü mənəvi ehtiyac” duyduğu, 1930-cu ildə Qazan Dövlət Universitetinin ədəbiyyat-linqvistika şöbəsinə (bəzi sənədlərdə Qazandakı Şərqşünaslıq İnstitutuna) daxil olan Ədibin həyat yolundan bəhs edilən əksər monoqrafiyalarda böyük sənətkarın ali təhsilini yarımçıq qoyaraq Qazandan Bakıya qayıtmasının “yanlış olaraq 1932-ci ilə aid” edildiyini qeyd edir. Mir Cəlalin özünün “1938-ci ildə yazdığı və şəxsən imzaladığı ömürnaməsində indiyədək məlum olmayan yarımçıq qayıdışın səbəbi və tarixi haqqında qeydlər”in mövcudluğu (“1930-cu ilin sonunda təhsil almaq üçün Qazana getdim. Şimal mühiti səhhətimə mənfi təsir etdiyi üçün 1931-ci ilin əvvəllərində Bakıya qayıtdım, Az.DETİ-nin I kursuna imtahan verdim. Az.DETİ 1932-ci ildə ləğv edildikdən sonra isə API-nin aspiranturasına köçürüldüm”-M.Cəlal) diqqətə çəkilir.

Asif Rüstəmli yazır: “Ədibin eyni vaxtda doldurduğu “Kadrların uçuotu üzrə şəxsi vərəqə”sində isə qeyd edilmişdir ki, o, “1931-ci ilin aprel ayında” təhsil almaq üçün Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutuna daxil olmuşdur. Rəsmi sənədlərinə əsasən Az.DETİ-nin Dil və Ədəbiyyat Bölməsi üzrə aspiranturasına 1931-ci ilin aprelində 8 nəfər qəbul edilmişdir. Bu elmi-tədqiqat ocağının 6 iyun 1932-ci il tarixli iclasının protokoluna əsasən attestasiyadan keçirilən dilçi və ədəbiyyatşünas aspirantlar haqqında belə qərar verilmişdi: “Dil və Ədəbiyyat bölməsi. II kursa keçirilsin: 1.Vəkilov S. 2.Paşazadə Mir Cəlal. 3.İbrahimov M. 4.Nəsirli Y. 5.Məmmədov Ağası...”.

Bu mənbədə və daha əvvəlki qaynaqlarda Mir Cəlalin soyadının Paşazadə variantına rast gəlinərsə də, 1934-cü ildən böyük yazıçının rəsmi sənədlərdə фами́yası Paşayev olduğu, Qazandan Bakıya qayıtdıqdan sonra təhsilini davam etdirmək, “elmə xidmət yolunu seçmək üçün dövrünün ən nüfuzlu elmi-tədqiqat müəssisəsinə” qəbul edilsə də “Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu güclü və çoxsahəli elmi potensiala, müstəqil fəaliyyət dairəsinə, diqqətçəkən uğurlara nail olsa da, 1932-ci ilin iyul ayında Moskvanın göstərişi və Azərbaycan MK-nın (Polonski) qərarı ilə ləğv edilir. Professor Vəli Xulufunun rəhbərlik etdiyi bölmənin bazası əsasında Xalq Maarif Komissarlığının 29 iyul 1932-ci il tarixli qərarı ilə əsasən təhsil yönümlü

Azərbaycan Dil, Ədəbiyyat və Sənət İnstitutu (Az. DƏSİ) təsis edilir. Az.DETİ Dil və Ədəbiyyat Bölməsinin aspirantları, o cümlədən, Mir Cəlal Paşazadə yeni yaradılmış “Professor Vəli Xulufunun direktor, sənətsünas, professor Pyotr Fridolinin tədris hissə müdiri işlədiyi, Hüseyn Cavid, Əli Nazim, İdris Həsənov, Qulam Bağırzadə, Abdulla Tağızadə və b. görkəmli ziyalıların çalışdığı elm və təhsil ocağı”na köçürülür. Bu institutun da uzun müddət fəaliyyət göstərə bilmədiyi, 1932-ci il dekabr ayının 22-də ləğv edildiyi, qurumun bütün əmlakının yeni yaradılan SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan Bölməsinə (Az.OZFAN) təhvil verildiyi, aspirantları isə Ali Pedaqoji İnstitutun müvafiq şöbəsinə köçürüldüyü, Mir Cəlal Paşazadənin 1934-cü ilin yazında (Bu tarix bəzi sənədlərdə təhrif olunaraq 1935-ci ilə aid edilir - A.R.) APİ-nin aspiranturasını əla qiymətlərlə bitirdiyinə görə institutun rəhbərliyi tərəfindən qiymətli hədiyyələrlə təltif olunduğu və burada müəllim vəzifəsində saxlanıldığı bildirilir. Asif Rüstəmli bu tarixin (1934 olmalı) bəzi sənədlərdə təhrif olunaraq 1935-ci ilə aid edildiyini yazır.

Professor Vəli Xulufunun “hələ Az.DETİ-nin aspiranturasına daxil olanda (1931) diqqətini cəlb edən, uğurlarını fərh hissi ilə izlədiyi Mir Cəlali 1934-cü ilin noyabr ayında Az.OZFAN-ın tərkibində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Şura Ensiklopediyasına” işə dəvət etdiyini qeyd edir: “AŞE-nin elmi katibi V.Xulufunun 15 noyabr 1934-cü ildə (M.C.Paşayevin AŞE-yə qəbul olunduğu tarix) imzaladığı 35 sayılı əmrdə göstərilirdi ki, Mir Cəlal Paşayev bu il noyabr ayının 14-dən üç yüz manat əməkhaqqı ilə AŞE-nin terminlərlə iş üzrə mütəxəssis vəzifəsinə təyin edilir. Bu əmr ədibin akademiya sistemində daxil olduğu tarixi təsdiqləyən ilk sənəddir” (7).

Az. DETİ-nin aspiranturasında onunla eyni vaxtda (1931-1932) oxuyan Heydər Hüseynovun 1936-cı ildə SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan Filialının Ensiklopediya və Lüğətlər İns-titutuna (ELİ) direktor təyin edilməsi, Mir Cəlalin “səmərəli işinə və təşkilatçılıq bacarığına görə terminlərlə iş üzrə mütəxəssislikdən elmi işçi, daha sonra isə ədəbiyyat şöbəsinin müdiri vəzi-fəsinədək” irəli çəkildiyi, 1934-cü ilin noyabrın 14-dən 1939-cu il fevral ayının 5-dək böyük hə-vəslə Ensiklopediya və Lüğətlər İnstitutunda” çalışsa da, böyük ədibin dörd ildən çox Ensik-lopediya və Lüğətlər İnstitutunda göstərdiyi fəaliyyətin onun haqqında yazılmış bir sıra monoq-rafiyalarda öz əksini tapmadığına təəssüflənir.

Mir Cəlal Paşayevin Ensiklopediya və Lüğətlər İnstitutundan çıxmasının səbəblərini araşdırır, gəldiyi qənaət budur ki, “yaranmış mövcud maliyyə böhranı, bu elmi-tədqiqat ocağında fəaliyyətin zəifləməsi və bir sıra obyektiv zərurət ilə şərtlənsə də, çox güman ki, ən başlıca qayə - böyük elm yolları ilə ədəbiyyatşünaslıq məbədinə doğru addımlamaq arzusu olmuşdur”.

“Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutuna qəbul edildikdən dörd ay sonra böyük ədibin fərdi iş planı ilə bağlı hazırladığı yarımillik hesabat Akademiya sistemində yaradıcı əməyə yeni baxışların təzahür forması olmaqla yanaşı, nümunə etiketi” dəyərləndirilir: “Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində görülən nəhəng işlərin miqyasını təsəvvür etmək üçün də Mir Cəlal Paşayevin hesabatını (O yazır:

“Ədəbiyyat şöbəsinə (Yarımilliyyin yekunları haqqında məlumat). 1939-cu ildə plana görə mən 1. Haqverdiyevin prozaçılığını çapa hazırlamalı; 2. Füzulinin poetik xüsusiyyətlərini yazmalı idim. İyunun 15-nə qədər Haqverdiyevin əsərlərinin prozaçılığını kommentariyası ilə bərabər hazırlayıb, şöbəyə təhvil vermişəm. Plandankənar Füzulinin I cildini resenziya etmişəm. Dissertasiya temasının əsas materiallarını (Füzulinin divanını) oxumuşam, qeydlər götürmüşəm. Məzuniyyətdən sonra qalan üç ayda (X-XII) tamamı yazıb qurtaracağam. İnstitutun elmi işçisi: Paşayev Mir Cəlal”) müqayisə baxımından yetərli sayır. Bir elmi işçinin qısa müddət ərzində bu qədər ağır və əhatəli işi öz üzərinə götürməsi, həm də müxtəlif mövzularda elmi-tədqiqat planını uğurla yerinə yetirməsi ciddi və mötəbər ənənənin mövcudluğundan xəbər verməklə yanaşı, Elmlər Akademiyasında çalışanlar üçün də örnək sayılmağa layiqdir”- deyir.

M.C.Paşayevin “1940-cı ildə ədəbi-ictimai gərginliyə baxmayaraq, həyata keçirəcəyi çoxsaylı planlarının meydanını daraltmadan” böyük mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin yubiley tədbirlərində böyük rolu, “Yeddi gözəl” poemasından “Çin qızının hekayəsi”ni nəsrə çevirərək “Revolusiya və kultura” jurnalının 1940-cı il 8-ci sayında (səh.80-87) çap etdirdiyi bildirilir.

1940-cı ildə M.C.Paşayevin “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” adlı dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsini alması və eyniadlı monoqrafiyasını (1940, 96 səh.) Az.FAN-ın nəşriyyatında çap etdirilməsi, elmi, ədəbi-bədii yaradıcılıq sahəsindəki ziyalı mövqeyi, alim fədakarlığının yüksək dəyərləndirilməsi (Mir Cəlal 1940-cı ildə Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsindəki xidmətlərinə görə Respublika Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif edilir) açıqlanır.

Böyük Vətən müharibəsinin başlanması, hərbi komissarlıq tərəfindən səfərbərliyə alınması həyatına böyük zərbə vurduğunu yazır: “Hətta buna görə çalışdığı Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutundan da azad edilir. Bir aylıq həyəcanlı günlər, intizar dolu gözləntilər Bakı şəhər Hərbi Komissarlığının 1941-ci il 22 iyul tarixli 2207 sayılı rəsmi sənədi ilə nəticələnir. Bu münasibətlə İnstitut üzrə verilən əmrdə yazılmışdı: “Az.FAN Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutu üzrə əmr № 91, 22.VII. 1941.

Paşayev Mir Cəlal Əli oğlu - Ədəbiyyat şöbəsinin böyük elmi işçisi, xüsusi sərəncam verilənə qədər hərbi səfərbərlikdən azad edilən, bu ilin iyul ayının 22-dən İnstitutda işdə hesab edilsin. Əsas: Şəhər Hərbi Komissarlığının 22.VII. tarixli və 2207 sayılı məktubu və institut direktoru yol. Dadaşzadənin dərkənarı.

Az.FAN Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun direktoru M.A.Dadaşzadə” (8).

Bir sıra tədqiqatçıların onun sonralar “Qafqazın müdafiəsinə görə” (1944), “1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyinə görə” (1946) medalları ilə təltif olunmasına əsaslanaraq onun müharibədə iştirak etdiyini bildirsə də, Asif Rüstəmli ədibin oğlu, ADA Universitetinin rektoru, professor Hafiz Paşayev

özülə söhbət zamanı (18.02.2015) ədibin hərbi xidmət məsələsinə tam aydınlıq gətirdiyini yazır. “Bildirdi ki, rəhmətlik Mir Cəlal müəllim həmişə əsgərlikdən söz düşəndə yumorla deyirdi ki, Şəhər Hərbi Komissarlığında rus millətinə mənsub bir mayor anketi doldurmaq üçün ona suallar verib cavabını isə qarşısındakı kağıza yazırdı. Mayorun növbəti sualı belə olur: “Xaricdə qohumlarınız yaşayırmı?” Mir Cəlal müəllim cavab verir ki, bəli, İranda qardaşım yaşayır. Mayor təəccüblə ayağa qalxır, hərbi qaydada sağ əlini gicgahına qaldıraraq deyir: “Vı svobodni!” (Siz azadsınız). O vaxtın qanunlarına görə xaricdə yaxın qohumları olanları müharibəyə aparmırdılar. Mir Cəlal müəllim komissarlıqdan məyus evə qayıdır və elmi-pedaqoji fəaliyyətini və bədii yaradıcılığını yenidən davam etdirməyə başlayır.” (7.)

M.C.Paşayev müharibədə iştirak etməkdən azad olunsa da, onun “ictimai-siyasi, sosial-mənəvi təzyiqlərindən” kənarda qala bilmədiyini vurğulayan alim “müharibənin qara kölgəsi və boz бүркüsü bütün yaradıcı ziyalılarımız kimi, onun da elmi, ədəbi-bədii yaradıcılığında dərin və unudulmaz izlər” buraxdığını vurğulayır.

Ədibin son bibliografiyasında (2006, səh.15) Mir Cəlalin Ədəbiyyat İnstitutunda 1944-cü ildən şöbə müdiri işlədiyi qeyd edilsə də “arxiv sənədləri bu faktın dəqiq olmadığını” göstərdiyini bildirən Asif Rüstəmli “Az.FAN Rəyasət Heyətinin 1941-ci 15 sentyabr tarixli, 18 sayılı protokoluna əsasən böyük elmi işçi Mir Cəlal Paşayev ştat cədvəlinə uyğun olaraq 900 manat əməkhaqqı ilə Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutu ədəbiyyat şöbəsinin müdiri təyin edilmişdir. İki gün sonra isə institutun direktoru v.i.e. M.A.Dadaşzadə imzaladığı 112 sayılı əmrlə Az.FAN RH-nin qərarının icrasına rəvac vermişdir. Mir Cəlal müəllimə qədər ədəbiyyat şöbəsinin müdiri böyük ədibin yaxın dostu Cəfər Xəndan Hacıyev idi. Hərbi səfərbərliyə alındığı üçün Cəfər Xəndan şöbə müdiri vəzifəsini tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır”. (7)

Ön cəbhədə vuruşmasa da, “Mir Cəlalin elm cəbhəsinə, Ədəbiyyat şöbəsinin rəhbərliyi sükanı arxasına gətirilməsi hadisəsi çox ağır və mürəkkəb bir zamanda” baş verdiyi, müharibənin hər sahədə olduğu kimi elm sahəsində də “fərdi və kollektiv iş planlarına” ağır zərbələr vurduğu qeyd edilir: “hərbi şəraitə uyğun olaraq ciddi struktur dəyişikliyi və ixtisarlara aparıldı. Alimlərin, ziyalıların arxa cəbhədə ideoloji-ədəbi məqəllərin tədqiqinə və təbliğinə meyllənməsi birbaşa ictimai-siyasi mühitin, ön cəbhənin sifarişi idi. Nüfuzlu qələm əhli, qabaqcıl elm, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimləri əsgərlər arasında vətənpərvərlik ruhunda təbliğat işi aparmaq üçün ön cəbhəyə, ciddi təhlükənin gözlənilmədiyi Uzaq Şərqlə göndərilirdi. Ədəbiyyat İnstitutunun şöbə müdiri Mir Cəlal Paşayev də bu müqəddəs missiyadan kənarda qalmadı. O, Az.FAN Rəyasət Heyətinin 1942-ci il 9 may tarixli qərarı ilə iki ay müddətinə - mayın 10-dan iyulun 10-dək Uzaq Şərqlə xüsusi əzamiyyətə göndərilir. Vladivostokdan qayıtdıqdan sonra isə Az.FAN Rəyasət Heyətində hesabat xarakterli məruzə edir, təəssüratlarını mətbuatda yayımlayır” (8).

Az.FAN-ın avqust ayında keçirilən iclasında Mir Cəlal Paşayevin elmi-təşkilatçılıq fəaliyyətinin miqyasını genişləndirən, məsuliyyətini artıran daha bir

tarixi qərar qəbul edildiyi (SSRİ EA Azərbaycan Filialı Rəyasət Heyətinin 1942-ci il 15 avqust tarixli Büro iclasının 13 sayılı protokolunda yazılırdı: "1. Az.FAN Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutu Əlyazmalar fondunun işi haqqında. 1.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin yazılmasına yüksək şərait yaratmaq məqsədilə Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutu Əlyazmalar fondu ilə həmin institutun Ədəbiyyat və dil şöbəsinin birləşdirilməsi məqsəduyğun hesab edilsin.2. Fond işinə rəhbərlik Ədəbiyyat və dil şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri namizədi Mir Cəlal Paşayevə həvalə edilsin... Protokolu imzaladılar: Büro iclasının sədri - H.N.Hüseynov, Büro üzvləri - Ş.A.Əzizbəyov və A.A.Klimov"), Elmlər Akademiyasının tarixində ilk dəfə "ədəbiyyat, dil, folklor, mətnşünaslıq və əlyazmalar fondu bir şöbənin strukturuna" daxil edildiyi və "institut səlahiyyətlərinə bərabər bu birləşmiş qurumun ilk rəhbəri Mir Cəlal Paşayev" seçildiyi açıqlanır: "Qaçılmaz struktur dəyişikliyi zərurətə çevirən amillərdən biri müharibənin təsiri ilə şöbələrdə işçilərin seyrəlməsi, ştatların ixtisarı idisə, digəri gənc alimin yüksək istedadının, zəhmətsevərliyinin və təşkilatçılıq qabiliyyətinin özünü parlaq büruzə verməsilə şərtlənir.

Asif Rüstəmli professor Mir Cəlal Paşayevin həyatı, elmi ictimai fəaliyyəti ilə bağlı çoxsaylı naməlum faktlardan biri də onun Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışdığı dövrdə bu mötəbər elm ocağına rəhbərlik etməsini dəyərləndirir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Mir Cəlal. «Füzuli sənətkarlığı». 3-cü nəşri. «Nurlan», Bakı, 2007
- 2.Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər. Bakı, "Ziya-Nurlan", 2004.
- 3.Mir Cəlal. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı (dərslük). Bakı, "Maarif", 1969.
- 4.Mir Cəlal. Klassiklər və müasirlər. Bakı, "Azərnəşr", 1973.
- 5.Mir Cəlal, Pənah Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı, "Çaşı-oğlu" nəşriyyatı", 2005.
6. Mir Cəlal. Ədəbi tənqid (1931-1974) /Layih. rəh. Ə.Qarayev; elmi məsləh. N.Cəfərov; tərtib. və elmi red. K.Tahirov; ön sözün müəl. A.Rüstəmli; red. və çapa haz. Ə.İsmayılova, V.Həsənova.- Bakı, 2018.- 520 s.
7. 525-ci qəzet. - 2019.- 15 yanvar. - № 8.

РЕЗЮМЕ

ТОЧНОСТЬ ИССЛЕДОВАТЕЛЯ АСИФА РУСТАМЛЫ

В статье анализируются научно-теоретические, исторические исследования Асифа Рустамлы о жизни и творчестве Мир Джалала Пашаева, выдающегося писателя, учёного, педагога, литературного критика, внесшего большой вклад в развитие азербайджанского литературоведения.

Объектом исследования является научно-теоретическое исследование доктора философских наук, профессора Асифа Рустамлы жизни и творчества Мир Джалала Пашаева – выдающегося писателя, учёного, педагога, литературоведа, внесшего существенный вклад в дело развития

азербайджанского литературоведения. Здесь рассматриваются разъяснения Асифа Рустамлы реальных фактов, оставшихся за пределами исследования жизни и творчества Мир Джалала Пашаева, его работы в этой области, а также его отношение к раскрытым им источникам и фактам.

Место Мир Джалала Пашаева в области литературоведения; его роль в развитии нашей литературы, культуры, художественной прозы и образования; исследования Асифа Рустамлы о его обширной общественно-политической деятельности; ясность, которую эти исследования вносят во многие тёмные вопросы жизни и деятельности Мир Джалала Пашаева, его общественной, политической, литературной и научной деятельности по этим вопросам, - всё это тщательно исследуется и анализируется в данной статье.

Ключевые слова: «Мир Джалал Пашаев», «Асиф Рустамлы», «литературный», «жизненный», «академия»

GULXANI (PANAHI) SHUKUROVA SUMMARY RESEARCHER ACCURACY OF ASIF RUSTAMLI

The Article analyzes scientific-theoretical, historical studies of Asif Rustamli connected with the life and creativity of the writer, scientist, educator, literary critic Mir Jalal Pashayev who had great merits in development of Azerbaijan Literary Studies. The research object of the article is scientific-theoretical research of the doctor of sciences in Philology, professor Asif Rustamli which is connected with the life and creativity of the eminent writer, scientist, educator, literary critic Mir Jalal Pashayev who had great merits in development, advancement of Azerbaijan Literary school. In this article the author brings clarity to the real facts left out of studies and which reflected the life and creativity of Mir Jalal Pashayev as well as the author of the article researches the attitude, to the facts, sources Asif Rustamli revealed.

Asif Rustamli's studies related to Mir Jalal Pashayev's position in History of literature his role in advancement of culture, education artistic prose, public-political activity, and clarity brought to the vague issues have been analyzed and investigated precisely as the component of Mir Jalal Pashayev's life, political- public, literary and scientific activities.

Key words: Mir Jalal Pashayev, literary, vital, academy

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.08.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.08.2024

**Rəyçi: akademik İsa Həbibbəyli
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**